

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ AZINLIK OLAYLARI VE TÜRK DEMOKRASİSİNE ETKİLERİ

(Minority Events in the Democrat Party Era and Their Effects on Turkish Democracy)

Aybala LALE¹

Makale Geçmişi

ÖZ

Article History

Alındı/Received:
15/10/2019

Düzeltilme alındı/
Received in revised form:
29/12/2019

Kabul edildi/Accepted:
31/12/2019

Toplum içerisinde belirli bir nitelik bakımından ayrılan ve sayıca az olanları ifade eden "azınlık" kavramı, insanların toplumlar halinde yaşamaya başlamalarından beri varlığını sürdüren bir kavramdır. Özellikle ulus devletlerin tarih sahnesine çıkması ve devletler arası ilişkilerin artmasıyla birlikte bu kavramın önemi ve uluslararası politikaya olan etkisi kaçınılmaz olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti de kuruluşundan bu yana kendisine Osmanlı Devleti'nden miras kalan "azınlık meselesi" ile ilgilenmiş; hukuki ve sosyo-politik açılardan bu kavramı değişik tanımlara tâbi tutmuştur. Bu tanımlamaları daha iyi idrak etmek için Osmanlı Devleti'nde uygulanan millet sisteminden 1876 Kanun-i Esasi'ye kadar geçen sürede azınlıklara karşı mevcut bakış açısı irdelenecektir. Türkiye'de Osmanlı Devleti'ndeki kadar zengin bir azınlık topluluğu barınmasa da halen kültürel, etnik ve dini anlamda ayrışan azınlık grupları mevcuttur. Bu çalışma Demokrat Parti dönemindeki bu azınlıkları ve azınlık olaylarını, Türk demokrasisine etkileri bağlamında incelemektedir. Bu kapsamda; çalışmanın ilk bölümünde azınlık kavramına dair tanımlamalar ele alınacaktır. İkinci bölümde, Türkiye Cumhuriyeti'nin azınlıklara bakış açısı Lozan Antlaşması çerçevesinde değerlendirilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise Demokrat Parti dönemi azınlık olayları ve Türk demokrasisine etkileri analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler:

Azınlıklar; Lozan Antlaşması; Demokrat Parti; Demokrasi

© 2020 BUAAD-BIJAR. Tüm hakları saklıdır.

*Extended Abstract (English)

Summary

The concept of "minority", which refers to those who are separated in terms of a particular quality within the society has continued its existence since people began to live in societies. This concept derives from the Latin word 'minor', which means 'small, few', and is used to refer to those who are less in number, as well as those who are different in terms of a quality. However, there is no clear definition of a minority accepted by the international community. This brings different models and reviews to the debate about the concept of minority. Particularly, with the rise of nation states and the rise of interstate relations, the importance of this concept and contributions to the international politics became inevitable.

The Republic of Turkey has also been interested in the minority issue inherited from the Ottoman Empire since its establishment; interpreted this concept with different definition from legal and sociopolitical aspects. To better understand these definitions, perception towards minorities from Ottoman 'millet' system to 1876 Constitution will be examined. There are still minority groups in Turkey which still separate culturally, ethnically and religiously, even though they are not as rich as it was in the Ottoman State.

Under the 'millet system', non-Muslims were allowed to organize their own religious, social and legal lives,

¹Bursa Teknik Üniversitesi, lalea933@gmail.com

and as a result of the Western states use of these nations against the Ottomans, nationalist movements were strengthened. Thus, the Ottoman State had to grant many privileged rights to minorities by announcing the Tanzimat and Islahat Edicts. These minorities were the biggest supporters of those who invaded Anatolia after the Armistice of Mondros, which effectively ended the Ottoman Empire. The status of minorities in the new Turkish state was also determined by the Treaty of Lausanne.

As for the Democrat Party period, good treatment of minorities existed during the first years of party power, but this changed in later periods. The Greek Cypriots' ideal of ENOSIS and the increase of terrorising movements in Cyprus were instrumental in changing this policy. The "anti-Greek" in Turkish public opinion increased its violence with a newspaper report declaring that "a bomb attack was carried out on Atatürk's house in Thessaloniki" when the dates of September 6 showed and caused the events of September 6-7. President Celal Bayar and Prime Minister Adnan Menderes, who were in Istanbul during the events, returned to Ankara by train on the evening of 6 September. Then, with a statement from the Prime Minister's office, martial law was declared in Istanbul and Izmir. The public perception of the events of September 6-7 was that they were organized by the Democrat Party. However, there are conflicting views on the perpetrators of the incidents.

When we look at the events of 6-7 September, which marked the Democrat Party period and were one of the reasons for the shame of Turkish democracy, it is seen that the past Unitarian and anti-minority society structure was also effective as well as the effect of the conjuncture. The Democrat Party, which started with the Democratic motto, should be evaluated within this framework for failing to meet the requirements of a treaty that established the Republic of Turkey and which has great importance in democracies. 39th article of The Treaty of Lausanne. and 40th article by re-examining the articles, it is seen that the Democrat Party has violated the provisions that non-Muslim minorities and Muslims shall enjoy the same political rights and be subject to the same legal action and safeguards. It was also observed that the law on the immunity of life, property, rape and housing, which was included in the constitution of that period, dated 1924, was not complied with.

In the study, when all the topics are evaluated together, it is predicted that a majoritarian democracy concept prevails in Turkish democracy based on the minority example in the context of the Democrat Party. But whether a pluralistic understanding of democracy would be possible is open to debate. When the Democrat Party came to power, the Republic of Turkey, which was only 27 years old, needed time to digest its democratic regime. In this period, there is a dilemma in democracy. On the one hand, the rights granted to non-Muslims by the Treaty of Lausanne cannot be applied, on the other hand, the existence of different religious, ethnic and cultural groups is recognized and allowed to integrate into society. While the Democratic Party is committed to creating a homogeneous nation, historical, cultural and economic ties have not allowed it.

As a result, a pluralistic democracy in the Democratic Party era needed to define a minority on the basis of human rights and in accordance with international law, and to secure minority rights more vigorously. It is obvious that the common sense of belonging and values have been formed among these nations, which have lived together for many years, and with these values, the foundations of a pluralistic society in which basic rights and freedoms are brought to life under normal conditions can be laid. Minority events, seen as a black mark in the history of Turkish democracy, have also deeply shaken Turkey's international prestige

This study examines these minorities and minority events of the Democrat Party Era in the context of their impacts on Turkish democracy. In this context, in the first part of the study, definitions about the concept of minority will be discussed. In the second part, the point of view of Republic of Turkey to minorities will be evaluated within the framework of the Treaty of Lausanne. In the last part of the study, the minority events in the Democrat Party Era and its effects on Turkish democracy will be analyzed.

Key Words: Minorities; Treaty of Lausanne; Democrat Party; Democracy

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nde azınlık kavramı yeni ortaya çıkmış bir kavram değildir. Türkiye toprakları, geniş bir din, dil, kültür çeşitliliğine ev sahipliği yapmaktadır. Bu topraklar üzerinde Türklük bir üst kimlik olmakla birlikte etnik aidiyet olarak farklı gruplar yaşamaktadır. Kürtler, Ermeniler, Aleviler, Yezidiler, Süryaniler, Lazlar, Romanlar, Rumlar, Kafkasyalılar, Museviler bu unsurlar arasındadır. Osmanlı Devleti'nden bu yana bu unsurlar

birbirleriyle kaynaşmış, hoşgörü politikası çerçevesinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. 18. yüzyıldan itibaren ise Osmanlı Devleti bir gerileme sürecine girmiş ve klasik yapısında birtakım değişiklikler yapmak durumunda kalmıştır. Osmanlı'yı parçalamayı hedefleyen Avrupalı devletler azınlıkları bahane ederek devletin iç işlerine karışmış, Osmanlı Devleti gayrimüslim politikasında değişiklik yapma gereği duymuştur. Bu değişiklikler Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla vücut bulmuştur. Bu dönemden itibaren artarak devam eden azınlık olayları Türkiye Cumhuriyeti'nde de önemli bir sorun teşkil etmiştir.

Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde Menderes hükümeti döneminde yaşanan azınlık olaylarını Türk demokrasisine etkileri bağlamında incelemektir. Çalışmada öncelikle azınlık kelimesinin etimolojik kökeni irdelenecek, uluslararası hukukta ve Türkiye'de azınlık kavramı ve azınlıklara bakış açısı ele alınacaktır. Ardından Menderes dönemi azınlık olayları anlatılarak demokrasi temelinde bir vaka analiziyle çalışmaya son verilecektir.

1. AZINLIK KAVRAMI

Azınlık kelimesi sözlükte "Bir toplulukta çokluk teşkil etmeyen, ekseriyette olanlara göre bazı bakımlardan (din, dil vb.) farklı unsur, ekalliyet" (Doğan, 1989: 75) şeklinde bir anlam ihtiva eder. Latince "küçük, az" anlamına gelen "minor" kelimesinden türeyen bu kavram sayıca az olanların yanında bir nitelik yönünden farklı olanları da ifade etmek için kullanılır. Ancak uluslararası toplum tarafından kabul görmüş net bir azınlık tanımı bulunmamaktadır. Bu da azınlık kavramına dair tartışmalara farklı modeller ve incelemeler getirmektedir.

Azınlıklara dair en genel tanımlardan biri Inis L. Claude tarafından "Uluslararası Bir Sorun Olarak; Ulusal Azınlıklar" (National Minorities: An International Problem) adlı çalışmasında yapılmıştır. Claude'a göre, bir devletin içinde bir ulus oluşturduğuna, bir ulusun parçası olduğuna ve nüfusunun çoğunluğunun dâhil olduğuna ikna olmuş, ulusal bünyenin dışında kalanlar azınlık olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımın zayıf yönü ulusal bünyenin dışında kalanları azınlık olarak tanımlarken, bugün dünyanın birçok bölgesinde azınlık olmasına karşın, ulusal bünyenin içinde kendilerini gören gruplara herhangi bir tanım getirmiyor olmasıdır. J. Laponce'nin azınlık tanımı şöyledir: "Bir azınlık, siyasi olarak egemen gruptan ortak ırk, dil, din ve ulusal mirasla ayrılan; kendi seçimleri olan ulusal bütünlüğe dâhil olma isteklerinin engelleneceğinden veya kendi kimlikleri pahasına ulusal

bütünlüğe dâhil olmaya zorlanacağından korkan bir topluluktur.” Bu tanımda ise daha çok asimilasyona karşı direniş vurgulanmaktadır (Ürer, 2003: 17-18).

Azınlıklara dair en genel tanım ise 1999’da İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu özel Raportörü Capatorti tarafından, 1966 tarihli BM Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 27. maddesi bağlamında yapılmıştır. Bu tanıma göre azınlık; “Başat olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az olan, bu devletin uyruğu olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan grup”tur (Oran, 2009: 67). Bu tanım doğrultusunda söylenebilir ki bir grubu azınlık olarak tanımlayabilmek için bulunduğu toplum içerisinde sayıca az olması, siyasi sistemde dominant unsur olmaması, o ülkenin vatandaşı olması, dilsel, dinsel, kültürel, etnik yahut cinsel kimlik açısından farklı olması gerekmektedir. Azınlıklar, onları buldukları toplumdan ayıran kimlik özellikleri çerçevesinde tasnif edilmektedirler. Bu bağlamda dört çeşit azınlık grubu vardır: dinsel azınlıklar, dilsel azınlıklar, etnik azınlıklar ve ulusal azınlıklar.

En eski azınlık grubu olan dinsel azınlık, bilhassa Protestan Katolik çatışması neticesinde Protestanların ayrı bir dinsel grup olarak kabul edilmesi ile belirgin hale gelmiştir (Tunç, 2004: 9). Bu gruplar, din ölçütünün toplumun çoğunluğundan ayrılarak mensuplarının kültürünü ve yaşam tarzını etkilediği gruplardır. Dilsel azınlık; bünyesinde bulunduğu devletin resmi dil ya da dillerinden farklı bir dili konuşan gruplardır. Etnik azınlık ise ortak bir kökeni paylaşan, çeşitli kültür, toprak, tarih bağlarına sahip kimliklerin oluşturduğu, ancak belirli bir siyasal niteliğe haiz olmayan gruplardır (Tunç, 2004: 9). Daha önce kullanılan ve sadece fiziki farklılıkları ifade eden “ırksal azınlık” kavramının aksine etnik azınlık kültürel bir terimdir. Örneğin; Sırlarla Boşnaklar aynı Slav soyundan gelmekle beraber aralarında dinden kaynaklanan kültürel farklılıklar mevcuttur (Oran, 2009: 131). Ulusal azınlık kavramının ise net bir tanımı yoktur. Bir ülkede yaşayan etnik, dilsel ve dinsel azınlıkların tümünü ifade edebildiği gibi azınlık bilincine sahip olan güçlü grupları da ifade eder.

Hukuki açıdan “azınlık” kavramını incelemeden evvel bu kavramın doğuş sürecini incelemek faydalı olacaktır. Azınlık kavramı, 16. yüzyılda, Reform döneminde “dinsel azınlık” kavramıyla birlikte doğmuştur (Ürer, 2003: 35). Bu dönemde azınlık kavramı, “azınlıkların korunması” hususu ile vücut bulmuştur. Örneğin; Yahudiler Orta Çağ Avrupası’nda fiili bir dinsel azınlık grubunu teşkil etseler de bu durum, “azınlık” kavramının ortaya çıkması için kâfi değildi. Bu kavramın ortaya çıkması için, Avrupa’da kimi ülkelerde

burjuvazinin güçlenmesini, dinde milliyetçiliğin Protestanlığı doğurmasını, bu Protestan devletlerin de Vatikan yerine Luther gibi kimseleri desteklemesini, bunun akabinde de devletlerin başka devletlerde bulunan “mezhep”daşlarının haklarını korumaya girişmelerini beklemek gerekecektir (Oran, 2009: 119). Bu süreçte Avrupa’da 1648 Vestfalya Antlaşmasına kadar sancılı süren mezhep savaşları devam etmiş ve dinsel azınlıkların ortadan kaldırılamayacağı anlaşılınca, bu azınlıkların çıkarları belgelerle garanti altına alınmıştır. İki egemen devlet arasında gerçekleşen Vestfalya Antlaşması bunlardan biridir. Ayrıca bir ülkeden başka bir ülkeye geçen insanları korumak için düzenlenen belgeler de buna örnek teşkil etmektedir.

1.1. Uluslararası Hukukta Azınlıklar

Uluslararası hukukta “azınlık” kavramı üç farklı dönemde ele alınmıştır.

1. 1919-1945 Milletler Cemiyeti Sistemi
2. 1945-1992 Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi Sistemi
3. Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Sistemi

İlk dönemde azınlıklar; devletler için bir tehdit unsuru olarak görülmüştür ve asıl korunan ulus-devletin istikrarı olmuştur. İkinci dönemde azınlık kavramı tehlikeli olarak görülmüş ve bu kavramdan ziyade “bireysel insan hakları” kavramına odaklanılan bir döneme girilmiştir. Üçüncü dönemde ise azınlık kavramının tekrar literatüre girmesiyle azınlık mensubu fertleri koruma altına alan yeni bir sistem inşa edilmiştir (Akgönül, 2015).

Milletler Cemiyeti azınlıklar sistemi, uluslararası barışı devam ettirmek için planlanan ortak güvenlik rejiminin bir unsuru idi. Açıkçası, ulusal azınlık hakları, Orta ve Doğu Avrupa’da savaş sonunda kendi kaderini tayin hakkı hususunda mağlup olan devletlere verilen bir teselli gibidir (Ürer, 2003: 111). Dolayısıyla azınlıkların korunması amaçtan ziyade bir araç olmuştur. Milletler Cemiyeti azınlıklarla ilgili 13 metin ihtiva eder: beş tane tek taraflı beyanname, beş tane ikili antlaşma ve yedi tane çok taraflı antlaşma (Akgönül, 2015: 213). Bir sonraki başlıkta ele alınacak olan, Türkiye’deki azınlıkları ilgilendiren 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması da bu sistemin bir parçasıdır.

Milletler Cemiyeti sisteminin çökmesiyle azınlık kavramı da ortadan kalkmış ve daha çok bireysel haklar nezdinde sözleşmeler ve antlaşmalar imzalanmıştır. Nitekim 1950 Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasıyla İlgili Avrupa Sözleşmesi’nde azınlıklarla ilgili hiçbir düzenleme yoktu. Ancak bu dönemde azınlık kavramının

tanımlanması kısmında da bahsedilen azınlıklara dair en geniş kapsamlı metin 1966 tarihli BM Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 27. maddesi olmuştur. Tam metni şöyledir:

“Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup kişilerin, grubun diğer üyeleriyle birlikte topluluk içinde, kendi kültürlerini yaşama, kendi dini inançlarına sahip olma ve uygulama yahut kendi dillerini konuşma hakları reddedilmez.” (International Covenant on Civil and Political Rights).

Bu maddede azınlıkların mevcut bulunmadığı devletler de olduğu vurgusu yapılmış ve devlete azınlıkların haklarını korumaktan ziyade onlara verilen hakları ellerinden almama sorumluluğu uygun görülmüştür.

Akabinde 1992 “BM Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi”, BM uygulamasında ayrımcılığın önlenmesinden azınlıkların korunmasına bir geçiş niteliğindedir. Bu bildirme azınlıkların kimliğini ifade edebilmesi, kendi dilini öğrenebilmesi ve o dilde eğitim görebilmesi gibi konularda devlete pozitif bir görev yüklemektedir. Ancak yalnızca bir bildirme olduğu için hukuken bağlayıcılığı mevcut değildir (Oran, 2009: 133). Ayrıca belli bir ülkede, bir vatandaş grubu tarafından konuşulan ve resmi dil olmayan dillerin korunması adına 1992 “Bölge ya da Azınlık Dilleri Avrupa Sözleşmesi” ve 1995 “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi” de azınlıklara dair önemli belgelerdir. Son olarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı bir teşkilat yapısına kavuşarak “Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)” (1995) adını almıştır ve azınlık meselesini odak noktası haline getirmiştir. Zira teşkilat yapısına kavuşmadan önce bir “Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği” kurulmasına karar verilmişti. Nihayetinde AGİT gerçekleştirdiği zirveler sonucunda insan hakları üzerine “Kopenhag Kriterleri”ni geliştirmiştir. Bu belgenin 30-35. maddeleri arasında ulusal azınlıklara yer verilmiştir. Bu belgelerden başka, AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri tarafından oluşturulan “1996 Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri”, “1998 Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri”, “1999 Ulusal Azınlıkların Kamusal Yaşama Etkin Katılımına İlişkin Lund Tavsiyeleri”, “2003 Radyo Televizyon Yayınlarında Azınlık Dillerinin Kullanımına İlişkin Kılavuz” gibi başka belgeler de vardır (Tunç, 2004: 29).

2000’li yıllarda küreselleşen dünyayla birlikte Avrupa’daki iş gücü ihtiyacını karşılamak üzere bölgeye yapılan göçler “yeni azınlık” kavramını ve yeni problemleri ortaya

çıkarmıştır. Örneğin; Almanya'ya göç eden Türk işçiler ülkelerine bir daha dönmemişlerdir. Bu da azınlıklar bağlamında yeni meselelerin gündeme gelmesine sebep olmuştur.

1.2. Türkiye’de Azınlıklar

1.2.1. Osmanlı Devleti’nde Azınlıkların Hukuki Statüsü

Anadolu coğrafyasının zengin bir kültüre ve etnik kimliğe sahip olduğunu ifade eden “yetmiş iki milletin yaşadığı Anadolu” deyiimi bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Devletinin birçok hususta Osmanlı İmparatorluğu’ndan bağımsız olmadığını göstergesidir. Nitekim günümüz Türkiye’si de çok kültürlü bir toplum yapısına sahiptir. Dolayısıyla Türkiye’nin azınlıklara bakış açısını değerlendirirken Osmanlı Devleti’ndeki durumu da açıklamak gerekmektedir.

Fethettikleri topraklarda yaşayan toplumları asimile etme politikası gütmeyen ve zaman içerisinde bir imparatorluğa dönüşen Osmanlı Devleti bu sayede tarihi boyunca farklı din ve milletlerle temas içerisinde olmuştur. Bu durum beraberinde “millet sistemi” olarak adlandırılan ve farklı dinlere inanan insanların var olduğu yapıya ait düzenlemeleri ifade eden bir sistemi getirmiştir. Osmanlı toplumunda millet, nation (ulus) demek değildi. Fakat din ve mezhep çerçevesindeki ayrışma, uzun zaman boyunca fertlerin kimliğini belirlemiş ve ulusçuluk döneminde de bu fertler dinî aidiyet çerçevesinde etnik ayrışmaları tercih etmişlerdir (Ortaylı, 1998). Yani millet kavramı ırk ve lisana göre değil din ve mezhep kavramlarına göre şekillenmiştir. Bu da toplumu Müslüman olanlar ve Müslüman olmayanlar şeklinde ayırmış; Müslüman olanları toplumun asli unsuru, olmayanları ise zimmi unsuru olarak ifade etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, zimmet kavramı ile İslamiyet’teki egemenlik ve ümmet kavramlarını kabul eden bir devlet anlayışı geliştirmiş; kendi topraklarında yaşayan ve Müslüman olmayan fertleri, tek Tanrılı bir dine inanmaları koşuluyla hukuki olarak tanımıştır (Polat, 2011).

Millet Sistemi, 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul’un fethedilmesiyle başlamıştır. II. Mehmet Osmanlı Devleti bünyesinde halihazırda var olan Hristiyanların haklarının ve özgürlüklerinin korunmasını sağlamıştır. Fetihden hemen sonra yayınlanan fermanla Rumlara dini özgürlük verilmiştir. Bu geleneğin 19. yüzyıla kadar temsil ettiği şey; Osmanlıların gayrimüslimlerin faaliyetlerinin büyük kısmına ilgisiz kalmalarıdır. Bu ilgisizlik hoşgörü derecesinde olmuştur (Ürer, 2003: 123). Millet Sistemi içerisinde söz konusu Gayrimüslim tebaaya birtakım haklar ve yükümlülükler de tanınmıştır. Bu çerçevede en önemli hakları ibadet ve ayin serbestliği olan Gayrimüslimlerin ibadet yerlerinin

dokunulmazlığı kabul edilmiş ve ayrıca eğitim, haberleşme, sosyal güvenlik, nüfus, sağlık ve yardımlaşma konularında da kendilerine tam bir özerklik sağlanmıştır. Kendi aralarında nikah, miras ve vasiyet ile ilgili işleri de millet teşkilatları tarafından yürütülen Gayrimüslimlerin cemaat mahkemelerinin bu konularla ilgili verdikleri kararlar da devlet organlarınca aynen uygulanmıştır (Saraçlı, 2007). 1454'te uygulanmaya başlanan bu sistemde "Milletbaşı" adı verilen cemaat lideri yalnız o azınlığı ilgilendiren yasalar yapıp uygular, vergi toplar, Padişah tarafından tanınmış bir kamu hukuku tüzel kişisi olan cemaati yönetir, denetler, devlet katında onu temsil ederdi. Kısacası "millet" adı verilen cemaatler biçiminde örgütlenmiş olan bu dinsel azınlıkların her biri kendi kurallarına göre yönetilir ve yaşardı. Bir yandan da Müslüman tebaa ile Gayrimüslim tebaa eşit sayılmazdı. Örneğin; gayrimüslimler yeşil giyemez, silah taşıyamaz, Müslümana karşı tanıklık yapamaz, ata binemez, evleri Müslümanlarınkinden daha yüksek olamazdı. Etnik veya dini açıdan bir ayrıma tâbi tutulmayan gayrimüslimler siyasal, sosyal, ekonomik açıdan etkilerine göre ön planda tutulmuştur. Yani gayrimüslimler arasında bir seçim yapılırken devletin çıkarları esas alınmıştır. Bu bağlamda en önemli gayrimüslim topluluklar Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Sırlar ve Musevilerdir.

"Millet Sistemi" Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan milliyetçilik fikri ve bu fikrin Osmanlı İmparatorluğunu da tesiri altına almasıyla birlikte özellikle Yunan İsyanından sonra uygulanabilirliğini yitirmiştir. Bu dönemde imparatorluğun parçalanması ihtimaliyle yüzleşen Osmanlı Devleti'ne büyük güçler tarafından özellikle bu azınlık unsurlar bağlamında müdahaleler gerçekleşmiştir. Millet Sistemiyle azınlıklara daha önce hiçbir devlet tarafından tanınmayan haklar tanınmışsa da "milliyetçilik" akımının etkisi Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hızlandıran en önemli etmenlerden biri olmuştur. Nitekim Osmanlı'da dini bir renk kazanan kimlik sorunu artık yerini etnik tanımlamalara bırakacaktır. 19. yüzyıla kadar millet sistemini devam ettiren Osmanlı Devleti, Gayrimüslim tebaanın yanında yer almasını arzu ettiğinden onlara birtakım ayrıcalıklar sunan Tanzimat Fermanını 3 Kasım 1839 tarihinde, Islahat Fermanını ise 18 Şubat 1856 tarihinde yayınlamıştır. Bu sayede devletin parçalanma süreci biraz daha uzamış ve Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahalesi azalmıştır.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu yani Tanzimat Fermanı'nda her dinden tebaanın eşitliği prensibi temel alınmış ve herkesin kişi hakları, ceza ve vergi hukuku alanında aynı hak ve güvencelerden yararlanacağı ilkesi ilk kez pozitif hukuk kuralı haline getirilmiştir. Temel amacı İmparatorluk sınırları dâhilinde bulunan unsurların birliği olan bu belgeyle ayrıca Gayrimüslimlerin can, mal, ırz ve konut dokunulmazlıklarının sağlanacağı belirtilmiş ve

kendilerine kamu hizmetlerine alınabilme hakkı da tanınmıştır (Saraçlı, 2007: 117). Böylece din esasına dayalı millet sistemi yerine, artık kozmopolit bir “Osmanlılık” fikri ikame edilerek, hâkim millet anlayışı terkedilmiştir. Bütün devlet makamları ve rütbelere, Gayrimüslimlere açılmıştır. Bu yeni statü ile Gayrimüslimler, Müslümanlara sağlanan haklardan yararlanmakla birlikte, eğitim ve ticarete kendilerini daha da geliştirme fırsatını elde ettiler. Böylece ayrıcalıklı, üstün bir statüye kavuşmuş oldular (Güler, 2007). Ardından, bu belge Batılı devletler tarafından yeterli görülmediği için 1856 senesinde Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Islahat Fermanı’nda ise Tanzimat Fermanı’nın tam aksine sadece Gayrimüslimlerin statülerine dair ibareler yer almaktadır. Fermandaki hususlar eski hakları teyit etmenin bir hayli ötesine geçmiştir. Birçok hüküm arasında en çok göze çarpanlar şunlardır: Müslüman olmayanların askeri/sivil tüm okullara girme hakkını elde etmeleri; Müslümanlarla Müslüman olmayanlar veya Müslüman olmayanlar arasında ceza ve ticaret davalarının çeşitli divanlarda görülmesi ve bunlar için ticaret, ceza ve usul kanunlarının hazırlanması; Müslüman olmayanların da askerlik hizmetiyle mükellef olması, ancak bedel vererek askerlik yapmama imkânının tanınması; yerli mevzuata uymak şartıyla yabancılara gayrimenkul edinme hakkının tanınması (Metin Kunt, 1997). Tanzimat’tan önce Hıristiyan-Musevi, Katolik-Ortodoks aynı çerçevede düşünülürken, Tanzimat’tan sonra her din ve mezhep grubunun ayrı ayrı ele alınması da önemli bir husustur. Tanzimat’tan itibaren yapılan yeniliklerin kapsamı genişlemiştir, ancak bu yenilikler Avrupa’nın birer taklidi olmaktan öteye gidememişlerdir. Ayrıca bu reformlar Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu ağır şartların zorlanmasıyla yapılmıştır. Dolayısıyla sonucu çok fazla değiştirmeyecektir. Bu dönemin ardından Müslüman olmayan topluluklar için nizamnameler hazırlanmış ancak bu nizamnameler de Avrupa devletlerinin desteğini görmemiştir. Çünkü bu azınlık unsurların hedefinde artık bağımsızlık vardır.

1876 tarihinde ilan edilen ve ilk Türk anayasası olan Kanun-i Esasi, dini topluluk örgütlenmesini anayasallaştırmıştır. Bu belgenin hükümlerinde eşitlik ilkesi sıklıkla vurgulanmıştır. Bu çerçevede anayasanın 17. maddesinde yasa önünde eşitlik ilkesi getirilirken, 18. ve 19. maddeler ile de resmi dil olan Türkçeyi bilmek koşuluyla devlet hizmetlerine girmede eşitlik ilkesi tanınmıştır (Saraçlı, 2007: 119). Öyle ki Türklerin yanında Ermeni, Musevi, Rum, Bulgar ve ülkedeki Avrupalılar meydanlarda kucaklaşarak kardeşlik yeminleri etmişlerdir. Enver Paşa, “Bundan böyle Bulgar, Yunan, Eflak, Yahudi, Müslüman yoktur. Hepimiz kardeşiz, eşitiz ve Osmanlı olmaktan gururluyuz!” demiştir (Şimşek, 2014: 183). Bu tarihten itibaren II. Meşrutiyet Döneminde de etkisini gösteren Kanun-i Esasi’nin

eşitlikçi hükümleri Türkçülük akımının güçlenmesi, Müslüman Türkler dışındaki unsurların Osmanlı Devleti ile bağlarını koparmak istemesi hasebiyle etkisini yitirmiştir. Ayrıca Müslüman halk Müslüman olmayanlarla eşit haklara sahip olmak istememiştir. Ancak bu belgelerle Gayrimüslimlerin zımmilik statüsü ve avantajlı konumları öyle bir düzeye çıkmıştır ki diğer gruplar da Osmanlı'da azınlık statüsü peşinde koşmuşlardır. Nitekim Kanuni Esasi ile Osmanlı vatandaşı olarak görülen Gayrimüslimler 20. yüzyılın başlarında yaşanan gelişmeler doğrultusunda ekalliyet (azınlık) olarak kabul edilmişlerdir.

Sosyolojik olarak gayrimüslimlerle Türkiye Cumhuriyeti'ndeki azınlıkların durumları birbirine benzemektedir. Ancak bu kavramlar arasında hukuki ve siyasi farklılıklar vardır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu konu değerlendirilecektir.

1.2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nde Azınlıkların Hukuki Statüsü

Türkiye'nin azınlık olarak kabul ettiği gruplar Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren bu statüde kabul edilmiş Gayrimüslimlerdir. Ancak bunların hepsi azınlık olarak görülmemekte ve sadece Ermeniler, Rumlar, Yahudiler bu statü içerisine dâhil edilmektedir. Araplar, Kürtler, Zazalar, Lazlar, Süryaniler, Keldaniler vb. unsurlar azınlık olarak kabul edilmemektedir. Öyle ki Kürtler ve Aleviler birer kurucu unsur olarak addedilir. Bu durumun birçok sebebi vardır. Osmanlı'da uzun yıllar uygulanan ve temelinde din yatan Millet sistemi bunun sebeplerinden yalnızca bir tanesidir. Osmanlı'da "millet" sözcüğü "ümme" manasında kullanılmıştır ve Gayrimüslimler ikinci sınıf tebaa olarak kabul görmüşlerdir. Ayrıca bir zamanlar çok geniş topraklarda yaşayan Türkler, yeni kurulan cumhuriyetin ve Türk Devleti'nin de dağılacağı endişesi taşımışlar ve Müslüman olmayan grupları dışlamışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde azınlık ve kimlik kavramlarının taşıdığı anlamları incelemeye, Osmanlı Devleti'nin yenilerek I. Dünya Savaşı sonunda imzalamaya mecbur kaldığı Sevr Antlaşmasıyla başlamak gerekir. Bu antlaşmanın konu bağlamında iki önemli maddesi vardır: Birinci madde; Ermeni ve Kürtlerin Anadolu'daki varlığının hukuken tanınması ve kendi özerk idarelerini kurma imkânı sağlanması ile ilgilidir. İkinci madde ise bu iki topluluktan birinin Osmanlı toplumunu oluşturan Müslüman çoğunluğun, diğerinin de gayrimüslim azınlığın içinden olduğunun belirtilmesidir. Ancak savaş biter bitmez başlayan Türk Kurtuluş Savaşı bu imkânların gerçekleşmesini önlemiştir (Kaya vd., 2005: 36).

Kurtuluş Savaşı sonunda imzalanan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş antlaşması olan 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması bir azınlık hakları belgesi olarak da nitelendirilmektedir. Konferansta Türkiye'yi Baş Delege olarak İsmet İnönü ve beraberindeki

kalabalık bir heyet temsil etmiştir. Ankara Hükümeti'nin, "Başbakanlık Kararı" olarak konferansa giden heyete verdiği 14 maddelik talimatın 8. ve 9. maddeleri Gayrimüslimlerle (Azınlıklarla) ilgilidir. 8. madde, "Kapitülasyonlar kabul edilemez, müzakarelerin kesilmesi lazım gelirse yapılır", 9. madde ise "Ekalliyet (Azınlıklar): Esas mübadeledir" şeklinde idi (Güler, 2007: 181). Dolayısıyla Türk tarafı konferansa hazırlıktır ve azınlıklarla ilgili net çizgilere sahiptir. Birçok mevzunun görüşüldüğü konferansta azınlık meselesi Azınlıklar-Alt Komisyonu'nda İsviçre'nin Uşi semtinde çalışmalarına başlamıştır. Konferansın sonuna kadar sorunun adı hususunda şiddetli tartışmalar cereyan etmiştir. Karşı taraf yalnızca "azınlıklar" kavramını antlaşmaya dahil etmeye çalışmış; Türk tarafı "Gayrimüslim (Müslüman olmayan) azınlıklar" kavramında ısrarcı olmuştur. Sorun, büyük bir mücadelenin neticesinde kurulan yeni devletin üniter kimliğini, ülkenin parçalanamaz bütünlüğünü ve milletin bölünmez birliğini ilgilendirmesi hasebiyle önemliydi (Güler, 2007: 182). Lozan Barış Antlaşmasında azınlıklar konusu 37-45. maddeler arasındaki dokuz maddede yer almaktadır. Azınlıklara dair bakışı daha iyi kavramak için bu maddeleri incelemekte fayda vardır.³

³ Madde 38: Türkiye Hükümeti tevellüt, milliyet, lisan, ırk veya din tefrik etmeksizin Türkiye ahalisinin kâffesine hayat ve hürriyetlerince himaye-i tamme ve kâmile bahsetmeği taahhüt eder. Türkiyenin bütün ahali intizamı âm ve adabı umumiye ile gayri kabili telif olmayan her din, mezhep veya itikadın gerek umumi ve gerek hususi surette serbestii icrası hakkına malik olacaklardır. Gayrimüslim akalliyetler, bütün Türk tebaasına tatbik edilen ve Türkiye Hükümeti tarafından müdafaa-i milliye veya intizamı âmın muhafazası için memleketin her tarafında veya bir kısmında ittihaz edilen tedabir mahfuz kalmak şartile serbestii seyrü sefer ve hicretten tamamile istifade edeceklerdir.

Madde 39: Gayrimüslim akalliyetlere mensup Türk tebaası, müslümanların istifade ettikleri aynı hukuk-u medeniye ve siyasiyeden istifade edeceklerdir. Türkiye'nin bütün ahali din tefrik edilmeksizin kanun nazarında müsavi olacaklardır. Din, itikat veya mezhep farkı hiçbir Türk tebaasının hukuk-u medeniye ve siyasiyeden istifadesine ve bilhassa hidemat-ı umumiyeye kabulüne, memuriyete ve meratibe nailiyetine veya muhtelif mesaliki ve sanayii icra etmesine bir mania teşkil etmeyecektir. Herhangi Türkiye tebaasının gerek münasebat-ı hususiye veya ticariyede, gerek din, matbuat veya her nevi neşriyat hususunda ve gerek içtimaat-ı umumiyede herhangi bir lisanı serbestçe istimal etmesine karşı hiçbir kayıt vaz'edilmeyecektir.

Lisan-ı resmî mevcut olmakla beraber, Türkçe'den gayri lisan ile mütekellim bulunan Türk tebaasına mehakim huzurunda kendi lisanlarını şifahî surette istimal edebilmeleri zımında teshilât-ı münasibe ibraz olunacaktır.

Madde 40: Gayrimüslim akalliyetlere mensup olan Türk tebaası hukuken ve filen diğer Türk tebaaya tatbik edilen aynı muamele ve aynı teminattan müstefit olacaklar ve bilhassa, masrafları kendilerine ait olmak üzere her türlü müessesat-ı hayriye, diniye veya içtimaiyeyi, her türlü mektep ve sair müessesat-ı talim ve terbiyeyi tesis, idare ve murakabe etmek ve buralarda kendi lisanlarını serbestçe istimal ve âyini dinilerini serbestçe icra etmek hususlarında müsavi bir hakka malik bulunacaklardır.

Madde 41: Tedrisat-ı umumiye hususunda, Türkiye Hükümeti gayrimüslim tebaanın mühim bir nisbet dahilinde mütemekkin oldukları şehirler ve kazalarda bu Türk tebaasının çocuklarının iptidai mekteplerde kendi lisanlarıyla tahsil etmelerini temin zımında teshilât-ı münasibe ibraz edecektir. Bu hüküm Türkiye Hükümetinin mezkûr mekteplerde Türk lisanının tedrisini mecburî kılmasına mâni olmayacaktır. Gayrimüslim akalliyetlere mensup Türk tebaasının mühim nisbette mevcut oldukları şehirlerde veya kazalarda Devlet bütçesi belediye veya sair bütçeler tarafından terbiye, din veya emri hayır maksadiyle varidat-ı umumiyeden tahsis edilecek mebalîğden istifade ve tahsisat ifrazı hususunda mezkûr ekalliyetler adilâne bir surette hissement olacaklardır. Mebalîğ-ı mezkûre alâkadar nüessesatın sahib-i salâhiyet mümessillerine tesviye edilecektir.

Madde 42: Türkiye Hükümeti gayrimüslim akalliyetlerin hukuk-u aile veya ahkâm-ı şahsiyeleri bahsinde bu meseilin mezkûr akalliyetlerin örf ve âdetlerinde hal ve fasledilmesine müsait her türlü ahkâm vaz'ına muvafakat eder. İşbu ahkâm Türkiye Hükümeti ile alâkadar akalliyetlerden her birinin müsavi miktarda mümessillerinden mürekkep hususî komisyonlar tarafından tanzim olunacaktır, ihtilâf vukuunda Türkiye Hükümeti ile Cemiyet-i Akvam Meclisi bilittifak Avrupa hukukşinasları meyanından müntehap bir hakem alelhakem tayin edeceklerdir.

Bütün bu hükümler antlaşmanın 44. maddesi ile Milletler Cemiyeti güvencesine bağlanmış ve 45. madde ile de Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklar için tanıdığı hakların Yunanistan tarafından da kendi topraklarında bulunan Müslüman azınlıklara tanıdığı ifade edilmiştir. Yani azınlıklara verilen haklar, mütekabiliyet esasına dayandırılmıştır. Antlaşmanın maddeleri incelendiğinde görülür ki genel geçer kabulün aksine sadece Museviler, Rumlar ve Ermenilerin azınlık olarak sayıldığı belirtilmemiş, bunun yerine Gayrimüslim teriminin kullanılması tercih edilmiştir.

Azınlık kavramının tek ve evrensel bir tanımı olmadığından Lozan Antlaşması'nın azınlıklara bakışı çok tartışmalı bir konu olmuştur. Ancak bu antlaşma I. Dünya Savaşını ve aynı zamanda Kurtuluş Savaşı'nı bitiren bir antlaşma olduğundan Türkiye azınlık tanımı bağlamında bu antlaşmada istediklerini kabul ettirebilmiş ve galip çıkmıştır. Dünya standartlarına göre ise etnik, dil ve din ölçütü açısından Türkiye'de Gayrimüslimler dışında da azınlıklar mevcuttur.

Yalnızca 23 maddeden oluşan 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa azınlıklardan bahsetmemiştir. Ancak, olağanüstü bir dönemin neticesi olan bu Anayasa'dan yalnızca üç yıl sonra ilan edilen 1924 Anayasası ise "Türklerin Kamu Hakları" başlığı altında kişi hak ve özgürlüklerini düzenlemiştir.⁴ Bireysel hak ve özgürlüklerin tamamına yer veren 1924 Anayasası'nda vatandaşlık konusu tartışmalı bir şekilde belirlenmiştir. Bir kesim vatandaşlık hakkının dini azınlıklara tanınmamasını isterken, diğer kesim modern ve ilerlemiş bir Türkiye için azınlıklara vatandaşlık ve eşitlik hakkı verilmesi taraftarıdır (Akın, 2011: 90). Bu tartışmalar neticesinde 1924 Anayasası'nın 88. Maddesinde Türkiye'de din ve ırk ayrımı yapılmaksızın vatandaşlık bakımından herkese "Türk" denileceği belirtilmiş; Türkiye'de ya da Türkiye dışında bir Türk babadan yahut Türkiye'de yaşayan bir yabancı babadan Türkiye'de dünyaya gelen ve burada yerleşen, erginlik yaşına ulaştığında resmi olarak Türk

---

Türkiye Hükûmeti mezkûr akalliyetlere ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve sair müessesat-ı diniyeye her türlü himayeyi bahşeyemeği taahhüt eder. Aynı akalliyetlerin hali hazırda Türkiye'de mevcut olan evkafına ve müessesat-ı diniye ve hayriyelerine her türlü teshilât ve müsaadat ita olunacak ve Türkiye Hükümeti yeni müessesat-ı diniye ve hayriye ihdası için bu kabil sair müessesat-ı hususiyeye temin edilmiş olan teshilât-ı lâzimededen hiçbirini diriğ etmeyecektir.

Madde 43: Gayrimüslim ekalliyetlere mensup Türk tebaası, ahkâm-ı itikadiyelerine mugayir veya dinî ayinlerini muhil herhangi bir muamelenin ifasına mecbur tutulmayacakları gibi, hafta tatilleri gününde mahkemelerde ispat-ı vücut etmekten veya herhangi bir muamele-i kanuniye icrasından istinkâf ettiklerinden dolayı bunların hiç bir hakları sakıt olmayacaktır. Maamafih bu hüküm, mezkûr Türk tebaasını intizam-ı âmmenin muhafazası için diğer herhangi Türk tebaasına tahmil edilen mecburiyetlerden âzade kılmayacaktır. <http://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf> (Erişim Tarihi: 28.12.2019)

⁴ Madde 68- "Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına zarar vermiyecek her şeyi yapabilmektir. Tabii haklardan olan hürriyetin herkes için sınırı, başkalarının hürriyeti sınırır. Bu sınırı ancak kanun çizer." <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (Erişim Tarihi: 28.12.2019).

vatandaşlığını talep eden yahut Vatandaşlık Kanunu ile Türklüğe kabul olunan herkes Türk olarak nitelendirilmiştir (1924 Anayasası).

Lozan Antlaşması'nın 42. maddesiyle kurulması planlanan üç komisyon 1925 yılında kurulduktan çok kısa bir süre sonra, başta Yahudiler olmak üzere sırasıyla Ermeniler ve Rumlar, Lozan'da verilen haklardan vazgeçtiklerini beyan etmişler ve Türk vatandaşları için geçerli olan kanunlarla yönetilmek istediklerini ifade etmişlerdir. Bu sayede azınlıklar tüm ayrıcalıklardan arındırılarak hukuki olarak da Türkleşmişlerdir (Akın, 2011: 91-92). Yine Lozan Antlaşması 42. madde kapsamında azınlıklara ait vakıfların durumu 1935 Beyannamesi ile değiştirilmiştir. Bu tarihte tüm vakıflardan, ellerindeki taşınmazları listeleyen bir mal beyannamesi istenmiş, 1936'dan sonra edinilen taşınmazlara el konmaya başlanmıştır (Oran, 2018: 104-105).

Cumhuriyet'ten sonra azınlıkların düzgün bir şekilde Türkçe konuşması talebi, ibadet yerleri dışında ayırıcı giyim kuşamın yasaklanması, azınlıkları tanımlayacak mösyö, madam, bey gibi lakapların yasaklanması gibi uygulamalar hız kazanmış; ancak azınlıkları etkileyen en çarpıcı olay 1942 tarihli Varlık Vergisi yasası olmuştur. Varlık Vergisi bir kazanç ve sermaye vergisi olarak düşünülmesine rağmen verginin belirlenmesinde milliyet ve din unsuru esas alınmıştır. Azınlıklar nüfusa oranları ile kıyaslanmayacak kadar çok vergilendirilmişlerdir. Bu vergileri ödeyebilmek için servetlerini nakde çevirmek, mallarını tasfiye etmek zorunda kalan azınlıklar vergiyi ödemedikleri takdirde çalışma kamplarına gönderilmiş; büyük bir kısmı iflas etmiştir (Akın, 2011: 106-108). 1946 yılında çok partili demokratik düzene geçene dek azınlıklara karşı uygulamalarda yumuşama görülmemiştir. Demokratik yaşama geçiş ile başlayan düzenlemeler ise azınlıkların statülerinde olumlu değişiklikler yapmaya başlamıştır.

2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE AZINLIKLAR VE TÜRK DEMOKRASİSİNE ETKİLERİ

2.1. Demokrat Parti Dönemi ve Azınlıklar

Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 senesinden 1946 senesine gelene dek Türkiye'de tek partili bir dönem yaşandı. Bu durum II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da demokrasi kavramının ivme kazanmasına aykırıydı ve bu "demokrasi" rüzgârı Türkiye'de de yankı uyandırdı. Tek partili sistemin öncüsü olan Cumhuriyet Halk Partisi içindeki muhalif gruplar ön plana çıktı. Bunlardan dört milletvekili olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan CHP grubuna "Dörtlü Takrir" olarak adlandırılan bir önerge verdiler. Bu

önerge reddedildi ve parti içi ihtilaflar sonucunda bu grup CHP'den ayrılarak Demokrat Parti'yi kurdu. Batılılaşma hedefi güden Türkiye'nin ancak çok partili bir sistemle Batı'ya ayak uydurabileceğini öngören CHP lideri İsmet İnönü, bu partinin kuruluşunda etkili olmuştur. 1946 yılı itibarıyla Demokrat Partinin de dâhil olmasıyla çok partili hayata resmen geçilmiş, ancak yapılan seçimlerde CHP tekrar iktidara gelmiştir ve özellikle 1946-1950 döneminde toplumun muhalif kesiminin artmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak, düşünce ve inanç özgürlüğünün önündeki engeller ve çeşitli baskılar 1950 yılında yapılan seçimlerde CHP'nin kaybetmesine ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesine sebep olmuştur. Parlamenter demokrasiye geçiş ise artan toplumsal, kültürel ve ekonomik memnuniyetsizliği ortadan kaldırmak içindir.

“Yeter söz milletindir” düsturuyla yola çıkan Demokrat Parti, Başbakan Adnan Menderes liderliğinde özellikle 1950-1954 yılları arasında en parlak dönemini yaşamıştır. Bu dört yıl demokratik dönüşüm açısından önemli bir evre olmuş, ancak 1954 yılından sonra muhalefetin sert söylemleri ve ekonomideki aksaklıklar Demokrat Parti'nin tutumlarının söylemleriyle uyuşmamasına neden olmuştur. Ülkenin çoğunluğunun köylü olması hasebiyle kırsal kesime yönelik yatırımlar yapmanın yerinde olacağını düşünen Menderes; büyük toprak sahipleri, tüccarlar, dindar köylüler ve tarikatlar tarafından destek görmüştür. Partinin siyasal hedefleri ülkede demokrasinin evrensel boyutta gerçekleşmesini sağlayarak temel hak ve özgürlükleri gerçekleştirmek, dernek kurma özgürlüğü, tek dereceli seçim sistemi; ekonomik hedefleri ise özel girişimi ve sermayeyi ekonominin temel unsuru yapmak şeklindedir. Aynı zamanda laikliğin dinsizlik olarak algılanmaması gerektiğinin altını çizerek din özgürlüğünün savunucusu olmuştur (Keskin, 2012: 120).

Demokrat Parti, iktidara gelir gelmez ordu, basın, bürokrasi ve üniversiteye karşı tavır almıştır. 1950'de Türk ordusu üzerinde otorite kurup, devlet iktidarını fiilen ele geçirmeye çalışmıştır. Genelkurmay Başkanı başta olmak üzere ordunun üst düzey yöneticileri değiştirilmiş ve böylece silahlı kuvvetlerde büyük bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Milli şef ve tek parti döneminde sansür tam anlamıyla yürürlükteydi. Anti demokratik yasaları kaldıracağı savıyla iktidara gelen Demokrat Parti, 1950 seçimlerinden kısa bir süre sonra basına özgürlük tanıdı. Menderes Hükümetinin 1951 tarihli programında, hukuk devletinin kurulacağı, basın, din ve vicdan özgürlüğünün sağlanacağı belirtildi. Ancak daha sonra çıkarılan yasalarla basın özgürlüğü önemli ölçüde zedelendi. Ayrıca toplantı ve gösteri yürüyüşleri de kanunla kısıtlandı (Kaçmazoğlu, 2012: 133). Halkevlerinin bulunduğu ve hala CHP'nin mülkü olan taşınmazlara Hazine adına el kondu. Akabinde ezanın Arapça okunması

izniyle başlayan dini özgürleşme, İslam eğitimi verilmesi ve modern din görevlilerinin yetiştirilmesi ile taşrada dini etkinlikler ve tarikatlar arttı (Karpat, 2012: 181-182). Demokrat Parti'nin tümüyle demokratik davranışlar benimsemesi ve demokrasiyi tüm kurum ve kuruluşlarına benimsetmesi oldukça zordu. Çünkü bir demokrasi geçmişi olmadan, demokrasi geleneğiyle yetişmeden kısacası ülke, demokrasi kültürüne sahip olmadan demokrasinin sağlanması zaman alacaktı. Haliyle Lozan'dan bu yana Türkiye Cumhuriyeti demokrasi kültürünü inşa etme çabası içerisindeydi.

Demokrat Parti 1950 yılında iktidara geldiği zaman gayrimüslim azınlıklarla ilişkiler oldukça iyiydi. Yeni hükümetin programında, partinin milliyetçilik anlayışı, önceki hükümetlerdeki gibi vatandaşlık esasına göre tanımlanmıştır. Buna göre, vatandaşlık için ön koşul, ortak bir tarihin geliştirdiği ortak bir kültür ve ülküdür. Her vatandaş, dini ya da ırkı ne olursa olsun Türk sayılmaktadır. Demokrat Parti hükümetinin ilk zamanlarında, gayrimüslim gruplar yeni iktidarın liberal politikasının ülkedeki azınlıklara karşı tutumu da olumlu yönde etkileyeceğini düşünmüşlerdi (Güven, 2005: 127). Partinin programındaki özgürlük, eşitlik, demokrasi, ayrımcılığın reddedilmesi temalarını içeren ilkeler Gayrimüslim oylarının partiye yönelmesine neden olmuş; ayrıca bu dönemde azınlık cemaatleri TBMM'de temsil hakkına sahip olmuşlardır (İnan, 2006:439). Azınlıkların özellikle İstanbul'da yoğun olarak ikamet etmeleri ve dolayısıyla İstanbul'dan seçilecek milletvekillerinin seçimi etkileyecek olması Demokrat Parti ve Azınlıklar arasındaki ilişkilerin sıcak bir şekilde devam etmesine neden olmuştur.

Demokrat Parti döneminde özellikle Rum azınlıklar ön plana çıkmıştır. Öyle ki sırf İstanbul'da öyle çok Rum azınlık yaşamaktadır ki birçok İstanbul gazetesinde Rumların özel günlerine ve cemaatlerdeki seçim süreçlerine dair yazılar yayınlanmaktadır. Milliyetçi çizgideki Hürriyet gazetesinde, 1950-1954 yılları arasında, azınlıklara saldırı olarak nitelendirilebilecek sadece 15 haber basılmıştır. 1950'li yılların başında Türkiye ile Yunanistan arasında gelişen dostane ilişkiler ve iki ülkenin NATO ve Balkan Paketi'nde iş birliği kurması da Türk hükümetinin özellikle Rum azınlığa verdiği tavizlerin nedenleri olarak görülebilir (Güven, 2005: 130). Azınlıkların ülkede oluşan demokratik ortam ve liberal ekonomiden fayda sağlayabileceğini düşünen DP iktidarı, ilk döneminde Patrikhane'nin faaliyetleri dışında fazla bir sorun yaşamamıştır. 1948'de seçilen Patrik'in Türk ulusunu öven ve devlete bağlılığını ifade eden sözleri neticesinde Patrikhane'ye ve Rum okullarına tavizler verilmiştir. Bu dönemde Yahudilerin de "Hahambaşı" seçmelerine ve dini bayramlarını kutlamalarına müsaade edilmiştir (Akın, 2011: 118-119). İsrail Devleti'nin kurulmasıyla göç

eden Yahudiler dahi DP döneminden övgüyle söz ederek göç edenlerin bir kısmının geri dönmesine vesile olmuşlardır (Öymen, 2004:173). Başlangıçtaki olumlu havaya rağmen, bir süre sonra Demokrat Parti'nin tutumunun CHP çizgisinden fazla uzaklaşmadığı ortaya çıkacaktır. Demokrat Parti liderliğinin Ermeni ve Yahudi cemaatine 1950 ve 1953 yıllarında merkezi cemaat meclislerini seçme ve birleştirme iznini vermesi gayrimüslimleri umutlandırırsa da 1953 sonrası DP, gayrimüslim cemaatle iş birliğine son vermiştir. Rum cemaati de benzer sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. DP'nin yönetici elitleri, daha önce CHP'nin yaptığı şekilde, azınlık cemaatlerinin, sosyal ve dini kurumlarını yönetmek için merkezi bir kurula sahip olmalarının gerekli olmadığını ifade etmekteydi (Güven, 2005: 130-131).

1953 sonrası Menderes hükümetinin azınlıklara karşı tutumu ve politikaları değişmeye başlamıştır. Görülmektedir ki Gayrimüslimler geçmişteki gibi ikinci sınıf vatandaş muamelesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Tek partili dönemin politikalarına dönüş olarak nitelendirilebilecek bu dönemde askeri okullara girişlerin engellenmesi, cemaat meclislerinin işlevlerinin durdurulması, bazı Yahudi akademisyenler hariç gayrimüslim akademisyenlere eğiticilik görevi verilmemesi özellikle din, eğitim ve askeriye alanlarında değişen politikaların göstergeleridir (Karpaz, 2011: 248). 1954 yılına gelindiğinde Kıbrıs'la ilgili tartışmaların alevlenmesi de Demokrat Parti'nin azınlıklara gösterdiği toleransı tamamen bitirmiştir. Kıbrıs'ta Rum çetelerinin Türklere karşı terörist eylemlerini artırması, Türkiye'de milliyetçilik duygusunun perçinlenmesine sebep olmuştur. Böylece Rumlara karşı sürdürülen dostluk havası son bulmuş ve münferit saldırılar gerçekleşmiştir. 1955 yılında, 6-7 Eylül olayları patlak vermeden önce, Türk basınında azınlıklara yönelik bir kışkırtma kampanyası başlatıldı. Saldırıları çoğunlukla Rum azınlığa yönelikti; ancak, Türk devletine sadakatsizlik suçlamaları "Rumların" şahsında tüm gayrimüslimlere yönelikti. Benzer şekilde, Yahudiler, diğer gayrimüslimleri temsilen Türk halkını "sömürenler" olarak tasvir edilmişti. Basının bu kampanyası özellikle İstanbul'daki Rum azınlık, Patrikhane ve Rum basını üzerinde yoğunlaşıyordu. Bilhassa Gayrimüslimler, "sadakatsiz vatandaşlar ve genç ulus-devletin gelecekteki hainleri" olarak görülüyordu. Azınlıklar "Vatandaş, Türkçe konuş!" gibi kampanyalarla yahut Türk olmayan eğitim kurumlarına sınırlandırmalar getirilmesi şartı ile asimile edilmek isteniyordu (Güven, 2005: 138). Görüldüğü gibi Kıbrıs meselesinin gündemden düşmediği ve azınlıkların sadakati ile ilgili şüphelerin arttığı bu günlerde toplumda gerilim had safhadadır ve 6-7 Eylül 1955 olaylarının patlak vermesi durumu çıkmaza sürüklemiştir.

2.2. 6-7 Eylül Olayları

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında olumlu seyreden Türk-Yunan ilişkileri, 1951 yılında Yunan kamuoyunun Kıbrıs Adası'nı ilhak etmeye yönelik söylemleri neticesinde bozulmaya başlamıştır. Atatürk'ün girişimleri, Balkan Paktı gibi gelişmelerle iyi giden ilişkiler, meselenin Yunanistan tarafından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na götürülerek uluslararası bir boyut kazanmasıyla gerilmeye başlamıştır. 1954'te Kıbrıs sorununun gündeme gelmesiyle adayı Yunanistan'a bırakmak istemeyen Türkiye için bu sorun ciddi önem arz etmiş ve Türkiye 1955 yılında İngiltere tarafından düzenlenen ve sorunun görüşüleceği Londra Konferansı'na katılmıştır. Demokrat Parti Kıbrıs'ın geleceği konusunda söz sahibi olmak istemiş ve adanın Türkiye'ye verilmesini savunmuştur. Yunanistan ise ENOSİS'te (Kıbrıs adasının Yunanistan'a bağlanması) ısrarcı davranmıştır. Konferansta Türk tezi, Yunan tezi ve İngiliz tezi tartışılmış ve Türk tezi büyük yankı uyandırmıştır. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu yaptığı konuşmada adada mevcut statükonun korunması gerektiğini vurgulamış, eğer bir ilhak söz konusu olacaksa Adanın İngiltere yönetiminden önce Osmanlı Devleti'nde ve tek varisin Türkiye olduğunu söylemiştir (Ayaz, 2015).

Meselenin hareketliliği Türk toplumunda Rumlara karşı düşmanlığı körüklediğinden yurttan boğucu bir hava hâkimdir. 6 Eylül günü İstanbul'daki bu gergin hava doruk noktasına ulaşmıştır. Başbakan Menderes'e Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı haberinin iletilmesinin ardından Menderes, bu haberin halka bildirilmesini istemiş ve Türk milletinin artan öfkesi 6-7 Eylül olaylarının yaşanmasına neden olmuştur. Öğleden sonra 13:00'da devlet radyosunda şu haber yayınlanmıştır: "Selanik'te Aziz Atatürk'ün doğduğu ev ile Türk Konsoloslugu binasında bahçede saat gece yarısını dört geçe bir bomba patlamış ve bu infilak neticesinde Aziz Atatürk'ün doğduğu evin pencereleriyle Konsoloshanenin camları hasara uğramıştır. İnfilak esnasında insanca zayıat olmamıştır" (Aktaş, 2015: 77). Günlerden beri devam eden toplumsal gerilimle birlikte basının da Rumlara karşı var olan tepkiyi körükleyecek nitelikte haberler yapması özellikle İstanbul Ekspres gazetesinin çıkardığı ikinci baskının sokaklarda hızla satılması şiddet eylemlerini tetikleyici bir unsur olmuştur. Saat 16 itibarıyla İstanbul Ekspres haberi şöyle duyurmuştur: "Atamızın evi bomba ile hasara uğradı, sabaha karşı vuku bulan bu menfur hadise infial uyandırdı. Bugün Ankara ve İstanbul radyolarının verdikleri bir habere göre bu gece yarısını dört dakika geçe Selanik'te Aziz Atatürk'ün evine konan bomba patlayarak evde büyük bir hasara sebep olmuştur" (Aktaş, 2015). Daha evvel olacakları sezen Rumlar olmasına karşın, çoğu bu olaylara hazırlıksız yakalanmıştır. Elllerinde bayraklar ve Atatürk posterleriyle büyük bir halk kitlesi "Kıbrıs

Türk'tür Türk Kalacaktır!' sloganlarıyla İstanbul'un caddelerine yayılmıştır. Protesto niteliğinde başlayan eylemler toplumun psikolojisi ve bazı provokatörler sebebiyle nitelik değiştirmiştir. Ardından bu kalabalık grup Rum dükkânlarına karşı yoğun bir tahribata girişmiştir (Babaoğlu, 2012: 60). Dükkânların kepenkleri indirilmiş, Rum evleri ve kiliseleri taşa tutulmuştur. Rumlara ait binalar, eğlence yerleri, okullar, mezarlıklar tahrip edilmiştir. Fener Rum Patriği'nin evi de yakılarak tahrip edilmiştir. Saldırıları bir süre sonra amacından sapmış ve bir fakirlik-zenginlik meselesine dönüşmüştür. Hatta Türklere ait pahalı mal ve mülkler de yağmalanmıştır (Karpat, 2012: 187). Olaylara katılanların ellerindeki saldırı araçlarının aynı boy ve renkte olması, saldırı düzenlenen yerlerin daha önceden işaretlenmesi de ilginç hususlardandır. Bu durum saldırıların daha önceden planlanma ihtimalini düşündürmektedir. Olaylar Ankara, İzmir ve diğer büyük şehirlere de sirayet etmiştir, ancak kısa sürede bastırılmış ve İstanbul'daki kadar etkili olamamıştır.

Olaylar esnasında İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes 6 Eylül akşamı trenle Ankara'ya dönmüştür. Ardından bir Başbakanlık bildirisi ile İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilân edilmiştir. 6-7 Eylül olaylarının kamuoyunda algısı Demokrat Parti tarafından tertip edildiği şeklinde olmuştur. Muhalefet, olaylarla ilgili bir soruşturma yürütülmesini talep etse de sonuç alınamamıştır. Zira 1960 yılına gelindiğinde bu konu Yassıada yargılamalarının da gündeminde olacaktır (Karpat, 2012: 187).

6-7 Eylül olaylarının faileri hakkında birden fazla görüş mevcuttur. Kimine göre bu olayların gerçek sorumlusu DP hükümetidir. Bir başka görüşe göre, hükümet, bu planını Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti (KTC), Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve işçi sendikaları aracılığıyla hayata geçirmiştir. Bir başka görüş Türkiye'nin NATO üyeliğinden ve Yunanistan ile kurduğu iyi ilişkilerinden rahatsız olan SSCB'nin bu eylemi gerçekleştirdiğini düşünmektedir. Yine Batılı devletlerin NATO vasıtasıyla o dönemin Türk İstihbarat Servisi olan MAH'a yaptırdığı tartışılmaktadır (Özçelik, 2013: 270-271). Failin kimler olduğunu tespit etmek zor olmakla birlikte olayın sonuçlarının hangi grup veya grupları kazançlı çıkardığını gözlemlemek bir ipucu verecektir.

2.2.1. 6-7 Eylül Olaylarının Türk Demokrasisine Etkileri

Türkiye'nin demokratikleşme serüveni 19. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Bu yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ndeki reform hareketleri, Batılı ülkelerle daha yakın ilişkiler kurma gayesi ve Gayrimüslimlere eşitlik ve adalet anlayışı doğrultusunda yapılan muameleler, bunların Tanzimat, Islahat Fermanlarında vücut bulması ve 1876 Anayasası demokratikleşme

hareketlerindedir. Cumhuriyet'in kuruluşu ile hakiki anlamda demokratik bir rejim benimseyen Türkiye, 1923 Lozan Antlaşması ile azınlıkların statüsünü belirlemiştir; 1924 Anayasası ile ülke vatandaşı olmasa da Türkiye'de yaşayan herkesin eşit vatandaşlık hakkına sahip olduğunu, din ve ırk ayrımının gözetilmeyeceği düşüncesini desteklemiştir. Buna rağmen, zamanla, dünyada yayılan milliyetçilik dalgasının da etkisiyle Türk kimliği, Türk vatandaşlığı kimliğinin önüne geçmeye başlamıştır (Akın, 2011: 200). Tek parti döneminde azınlıklar vakıflar, eğitim-öğretim, dini yaşam, ekonomi gibi meselelerde pek çok sıkıntıyla yüzleşmek mecburiyetinde kalmışlardır. 1946 yılına gelindiğinde Türkiye, demokrasiyi hayata geçirme konusunda halen eksik bir profil çizmektedir.

1950–60 Demokrat Parti dönemi, Türk siyasi hayatında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu süreçte, demokratikleşme, ekonomik dönüşüm ve dünya ile bütünleşme açısından önemli bir gelişim yaşanmış, ancak bu gelişmelerin yanında etkileri günümüze kadar süren kimi problemler uygulama ve anlayışları da bünyesinde barındırmıştır. Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarı döneminde 1954 yılı ekonomik, 1955 yılı ise siyasi dönüm noktasını teşkil eder. Başlarda yükselen bir çizgide seyreden DP ekonomik, siyasi ve sosyal dengelerin değişmesiyle hızlı bir düşüş yaşamıştır (Keskin, 2012: 120). 6-7 Eylül Olayları sonucu Türk demokrasisi büyük zarar görmüş, o dönem içerisinde demokrasinin Türkiye'de henüz tam olarak yerleşmediği ortaya çıkmıştır.

Demokrat Parti 1957 seçimlerinde yeniden iktidar koltuğuna oturmayı başarsa da büyük oranda oy kaybetmiştir. 1950 yılında elde ettiği başarıyı tekrar yakalaması bir daha mümkün olmamıştır. 6-7 Eylül olaylarında etkisi olduğu düşünülen Demokrat Parti'nin olaylarla ilgili muhalefetin meclis tahkikatı açılması isteğine direnmesi, Menderes'in olayları gündem dışı tutma çabası, basının sınırlandırılması gibi hususlar hem DP üzerindeki kuşkuları artırmış hem de anti-demokratik bir eylem olarak lanse edilmiştir. Aslında Hükümetin olaylarla bağlantısı küçük çaplı bir göz dağı verme ile başlamış, zamanla başka unsurlar devreye girmiştir. Hükümet hem içeride hem dışarıda çeşitli ithamlarla karşı karşıya kalmıştır (Zorbay, 2019: 292).

Amerikan Konsolosluğu'nun bir raporuna göre 6-7 Eylül olaylarının başlıca hedefleri, Gayrimüslim azınlıkların ekonomik temellerinin yok edilmesi, dini yaşamlarının engellenmesi ve psikolojilerinin tahrip edilmesiydi (Güven, 2005: 140). Nitekim bu hedefler gerçekleşmiş; Rum, Yahudi ve Ermeniler hızla göç etmeye başlamışlardır. Göç kararının nedeni somut olarak yaşanan olaylar gösterilse de perde arkasındaki problem, devlete karşı güvenin büyük ölçüde zedelenmesi olmuştur (Yanar, 2015: 121). Gayrimüslim vatandaşlar

büyük bir ikilem içerisinde kalmışlardır. Ekonomik varlıkları ve mülkiyetleri, Patrikhane'nin gücünü sürdürmek ve İstanbul'da Bizans ruhunu canlı tutmak kalma nedenleri arasındaydı. Ancak ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmeleri, artan şiddet eylemleri ve ülkeye duydukları güven kaybı göç etme kararını tetikleyen unsurlar olmuştur. 1957'de Rumların Kıbrıslı Türklere saldırılarının yeniden başlaması üzerine azınlıklar 6/7 Eylül olaylarının tekrarı edeceği endişesiyle bir panik havasına kapılmışlardır.

Demokrat Parti döneminde geçerli olan 1924 Anayasası, belirli bir zaman dilimindeki hâkim aritmetik anlamdaki çoğunluğun mutlak ve sınırsız olmasını ifade eden çoğunlukçu demokrasiyi benimsemiştir. Buna göre sayısal çoğunluğun iradesini sınırlayacak, azınlık haklarını koruyacak ve iktidar-muhalefet ilişkilerini düzenleyecek herhangi bir mekanizma yoktur. Mecliste ezici bir çoğunluğa sahip olan Demokrat Parti bu durumdan yararlanarak bir tahakküm kurmuştur. Çoğunluğun her şeye muktedir olabileceği düşüncesinden dolayı azınlıklar küçük görülmüş, hak ve hürriyetlere ağır darbeler vurulmuş, basın ve temel haklar kısıtlanmış, muhalefete engel olunmuştur. Demokrat Parti, liberal demokrasi kuramını benimsemiş izlenimini verse de liberal bir düzene ait olmayan unsurları bünyesinde barındırmıştır. Zira yalnızca kendi görüşünün doğruluğunu savunması ve dışlayıcı tavrı liberal demokrasi teorisiyle örtüşmemektedir (Özer vd., 2008: 13). Dolayısıyla demokrasinin kısmen uygulandığı bu dönemde sistem "Çoğunlukçu Demokrasi"yi işaret etmektedir. Çoğunlukçu demokrasilerde çoğunluğun kararları mutlaktır. Azınlıklar bağlamında değerlendirilirse azınlıklara verilen hakların yalnızca çoğunlukçu demokrasilerde alınan kararları sınırlandırdığı görülür. Ancak çoğunlukçu demokrasilerde kararlar çoğunluğun inisiyatifindedir. Bu bağlamda Demokrat Parti, çoğunlukçu demokrasinin bir modelidir. Çeşitli etnik grupların kültürleri, tarihleri, dilleri ve dinlerinin homojenleştirme politikasına maruz bırakıldığı bu dönem, Türkiye'nin ilerleyen yıllardaki dış politikasını da etkilemiştir. Örneğin; AB üyelik sürecinde azınlık kavramı sıkça karşılaşılan meselelerden biridir.

Sonuç

Azınlık kelimesi içinde yaşadığı toplumdan herhangi bir nitelik bakımından ayrı olan unsurları ifade eder. İlk akla gelen anlamı "sayıca az olan grup" şeklinde olan bu kavramın herkesçe kabul görmüş tek ve evrensel bir tanımı yoktur. Azınlık kavramı ulus-devletlerin doğuşuyla ortaya çıkmış ve uluslararası alanda da kabul görmüştür. Azınlıklar; uluslararası hukukta etnik, dini ve dilsel farklılıklarına göre sınıflandırılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise Gayrimüslimler; her milletin iç işlerini kendi hallettiği, hakların, özgürlüklerin ve uzlaşmanın mevcut bulunduğu, etnik, dini, kültürel anlamda farklılaşan grupların bir arada yaşadığı millet

sistemi ile varlıklarını sürdürmüşlerdir. Milletler, her türlü davranış ve eylemleri için merkezi yönetim nezdinde yükümlülük sahibi olan dini liderlerine karşı sorumluydular. 19. Yüzyılda çatırdayan merkeziyetçi devlet sistemi azınlıklar hususunda da etkisini göstermiş ve Müslüman ve Gayrimüslim tebaa arasında birtakım anlaşmazlıklar vuku bulmuştur. Uluslararası toplumun azınlık haklarına dair baskıları da bu dönemden itibaren var olagelmıştır. Millet sistemi Türkiye Cumhuriyeti'nde azınlık politikalarını etkilemekle beraber bu sistemi azınlıkları koruma altına alan bir yapı olarak görmek bir anakronizmdir. Ancak Osmanlı'dan kalan uygulamaların Cumhuriyet tarihini mutlak surette etkileyeceği de görmezden gelinemeyecek bir hakikattir.

Türkiye'de demokrasi kavramı Cumhuriyet'le birlikte ortaya çıkmış; ancak iktidar mücadelelerinin ve çıkar çatışmalarının arasında sıkışıp kalmıştır. Batı dünyasından bize intikal eden bu kavram Türkiye'nin kendine özgü toplumsal koşullarından etkilenmiş ve çok daha farklı bir boyuta evrilmiştir. Türkiye'de demokrasi kavramının kendine özgü problemleri mevcuttur. Çalışmanın ana konusunu oluşturan Demokrat Parti döneminde azınlıklar ve azınlıklara yapılan muameleler demokrasi kavramının yeniden sorgulanması gerektiği hususunu gözler önüne sermektedir.

Osmanlı Devleti'nden bu yana Gayrimüslimlerle hoşgörü içerisinde bir arada yaşayan Türkler için Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan yeni demokratik rejimle yüzyıllardan beri var olan azınlık algısı değişmiştir. Bu algı bilhassa özgürlükler temelinde değişiklikler geçirmiş, azınlıkların sahip oldukları haklara birtakım kısıtlamalar getirmiştir. Her özgürlük bir hakka dayandığından meşru olmayan bazı durumlar mevzu bahis olmuştur. Başlangıçta Gayrimüslimlerle iyi ilişkiler kurulmuş olsa da Demokrat Parti dönemi bunun en iyi örneklerinden biridir. Bu dönemde temel hak ve özgürlüklerden ziyade devletin bekası söz konusu olmuştur. Lozan Antlaşmasıyla azınlıklara verilen haklar uygulanmamış, tek parti dönemi uygulamaları azınlıkları dışlayıcı olmuştur. Bunda Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma süreci ve yeni kurulan rejimin sağlama arzusu etkili olmuştur. Bu nedenle farklı etnik ve ulusal kimlikler sürekli dışlanmıştır.

Demokrat Parti dönemine damgasını vuran ve Türk demokrasisinin utanç sebeplerinden biri olan 6-7 Eylül olaylarına bakıldığında konjonktürün etkisinin yanı sıra geçmişteki tekçi ve azınlık karşıtı toplum yapısının da etkili olduğu görülmektedir. Zira demokrasi düsturuyla yola çıkan Demokrat Parti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran ve demokrasilerde büyük öneme haiz olan bir antlaşma metninin gereklerini yerine getirmemesi bu çerçevede değerlendirilmelidir. Lozan Antlaşması'nın 39. ve 40. maddelerinin tekrar

incelenmesi suretiyle görülür ki Demokrat Parti, Gayrimüslim azınlıklarla Müslümanların aynı siyasal haklardan yararlanacağı ve aynı hukuki işlem ve güvencelere tâbi olacakları hükümlerine aykırı davranmıştır. Yine o dönemin anayasası olan 1924 tarihli anayasada yer alan can, mal, ırz, konut dokunulmazlığı kanununa uyulmadığı görülmüştür.

Çalışmada, tüm başlıklar bir arada değerlendirildiğinde Demokrat Parti bağlamında azınlık örneğinden yola çıkarak Türk demokrasisinde çoğunlukçu bir demokrasi anlayışının hâkim olduğu öngörülmüştür. Ancak çoğulcu bir demokrasi anlayışının mümkün olup olmayacağı tartışmaya açıktır. Demokrat Parti iktidara geldiğinde henüz 27 yaşında olan Türkiye Cumhuriyeti'nin demokrasi rejimini sindirebilmek için zamana ihtiyacı vardı. Zira bu dönemde demokraside bir dilemma mevcuttur. Bir yandan Lozan Antlaşması'yla Gayrimüslimlere tanınan haklar uygulanamazken diğer yandan farklı dini, etnik, kültürel grupların varlığı tanınmış ve topluma entegre olmalarına izin verilmiştir. Demokrat Parti homojen bir ulus yaratma konusunda kararlı olsa da tarihi, kültürel ve ekonomik bağlar buna izin vermemiştir.

Sonuç olarak Demokrat Parti döneminde çoğulcu bir demokrasinin söz konusu olabilmesi için insan hakları temelinde ve uluslararası hukuka uygun bir azınlık tanımlamasına ve azınlık haklarının daha kuvvetli bir şekilde güvence altına alınmasına ihtiyaç vardı. Zira uzun yıllar bir arada yaşayan bu milletler arasında ortak aidiyet duygusu ve değerler şekillenmiştir ve bu değerlerle normal şartlarda temel hak ve özgürlüklerin hayat bulduğu çoğulcu bir toplumun temellerinin atılabileceği ortadadır. Türk demokrasi tarihinde kara bir leke olarak görülen azınlık olayları Türkiye'nin uluslararası alandaki prestijini de derinden sarsmıştır.

KAYNAKÇA

- Akgönül, S. (2015). "Uluslararası Standartlar Işığında Türkiye'de Azınlık Meselesi". *Alternatif Politika* Cilt 7 Sayı 2: 210-229.
- Akın, F. (2011). *Türkiye'de Azınlık Politikaları & 6-7 Eylül Olayları*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Aktaş, M. (2015). *"Basının Gündeminde 6-7 Eylül Olayları: Hürriyet ve İstanbul Ekspres Üzerine Bir İçerik Analizi"*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ankara Üniversitesi Gazeteler Veritabanı.
http://gazeteler.ankara.edu.tr/detail.php?id=2399&sayi_id=171239 (Erişim Tarihi: 03.02.2019).
- Ayaz, E. (2015). "6-7 Eylül Olaylarının Türk Gazetelerindeki Yansımaları". *IAAOJ, Social Science Journal* Cilt 2 Sayı 2: 81-92.
- Kaya, A., Tarhanlı, T. (2005). *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Babaoğlu, R. (2012). *"6/7 Eylül 1955 Olaylarının Türkiye Rumları Üzerindeki Etkileri (1955-1959)"*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoker, F. (2005). *6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar-Belgeler*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Doğan, M. (1989). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Güler, A. (2007). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Güven, D. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- İnan, S. (2006). *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2012). *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Karpat, K. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2012). *Türk Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keskin, Y. Z. (2012). "Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları". *EÜSBED* Cilt 5 Sayı 1: 107-130.
- Metin Kunt, S. A. (1997). *Türkiye Tarihi 3-Osmanlı Devleti 1600-1908*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Oran, B. (2009). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Oran, B. (2018). *Türkiye'de Azınlıklar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1998). "Osmanlı Barışı". *Türkiye Günlüğü* Sayı 56.
- Öymen, A. (2004). *Değişim Yılları*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Özer, İ., Bekcan, U. (2008). "Demokrat Parti İktidarı (1950-1960): Bir Dönemin Demokrasi Anlayışı". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1 Sayı 2: 1-14.
- Özçelik, Ş. (2013). "6/7 Eylül 1955 Olaylarında Yerel Bir Basın Örneği: "Yeni Adana" Gazetesi". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* Cilt 13 Sayı 27: 270-271.

- Polat, E. G. (2011). "Osmanlı'dan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı". *Ankara Barosu Dergisi* Sayı 3: 128-157.
- Saraçlı, M. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Azınlıklar*. Ankara: Lotus Yayınları.
- Şimşek, H. (2014). "İttihat ve Terakki Yönetimi ve Gayrimüslim Cemaatler". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı* Sayı 16: 181-192.
- TBMM. "1924 Anayasası". <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (Erişim Tarihi: 28.12.2019).
- TTK.GOV. (1931). "Düstur 3. Tertip". <http://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf> (Erişim Tarihi: 19.08.2019).
- Tunç, H. (2004). "Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Sayı 1-2.
- United Nations. "International Covenant on Civil and Political Rights". <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20999/volume-999-i-14668-english.pdf> (Erişim Tarihi: 20.07.2019)
- Ürer, L. (2003). *Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Yanar, H.İ. (2015). "Demokrat Parti Döneminde Azınlık Hakları ve 6-7 Eylül Olayları". Yüksek Lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Zorbay, T. (2019). "6/7 Eylül Olaylarına TBMM ve Kamuoyu Tartışmaları Çerçevesinde Yeni Bir Bakış". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* Sayı 99: 253-296.